

Житкова Н.Ю.,
*доцент кафедри дизайну
архітектурного середовища
Київського національного
університету будівництва та
архітектури*

DOI: 10.32347/2519-8661.2019-20.193444

ДЕКОРАТИВІЗМ В АРХІТЕКТУРІ

Анотація: В роботі розглянуто вплив досягнень науково-технічного розвитку пост-індустріального періоду суспільства на формування сучасних архітектурних стилів та їх естетичних якостей. Новітні конструкції та матеріали, сучасна інженерна інфраструктура надають нові можливості у функціональному відношенні, але не завжди усвідомлені їх якості в естетичному контексті завдань архітектури. Відмова від декоративного нашарування скульптурного та графічного і мозаїчного походження не виключає необхідності пошуку нових естетичних сенсів та засобів. Питання форми і змісту супроводжує теорію та практику архітектурного проектування повсякчасно і має свої основоположні позиції, що стали класикою але й залишили сумнівні результати які потребують аналізу та оцінки.

В роботі розглянуто питання необхідності визначення прогресивних сучасних рішень нової естетики, що дозволяє запобігати сумнівних епатажних рішень квазісучасної архітектури.

Акцентовано увагу на роль декоративних прийомів вирішення завдань архітектури, як на найяскравішим засобі зосередити увагу не тільки на естетичних якостях будівлі, але і відобразити соціальні ідеологічні та культурні пріоритети часу, відображеного в архітектурі. Визначено актуальність адекватної оцінки активного вживання декору в містобудівному середовищі адже побудова гармонійного простору передбачає комплексний підхід. Розглянуто термін «декоративізм» та його прояви в архітектурі різних історичних періодів. Співставлено поняття «декоративізм» та «синтез мистецтв». Охарактеризовано особливості їх проявів в різних стилях. Акцентовано зв'язок проявів та змін стилів із соціально-історичними умовами, пріоритетами цінностей, що висуває суспільство. Розглянуто також прояви декоративізму в сучасних напрямках архітектури. Звернуто увагу на значущість критеріїв оцінки цього явища і саме тому – необхідність керуватися професійністю та сумлінням.

Ключові слова: архітектура, тектоніка, конструкції, стилі, декоративізм, синтез, модернізм, семантика.

Бурхливі зрушення постіндустріального періоду розвитку суспільства надали новітніх можливостей архітектурі і будівництву. Завдяки конструкціям, матеріалам, сучасній інженерній інфраструктурі створено надзвичайно широкий спектр можливостей архітектурно-просторових рішень, а відповідно до того – стилів і стилістичних напрямків, врешті решт художніх, естетичних образів. Втім, появлення новітніх незвичайних форм в містобудівному або природному середовищі не завжди викликає схвалення сучасників. Історії відомі негативне сприйняття Ейфелевої вежі, центра мистецтва Бобур в Парижі (рис. 1), але згодом вони стали визнаними і символічними. Як же визначити де прогресивні рішення, що випереджають консервативне мислення сучасників, а де епатажна претензійність, що залишають скандальну пам'ять у просторі і часі. І яке саме місце у вирішенні завдань архітектури відіграють декоративні прийоми, синтез мистецтв і врешті-решт декоративізм, як найяскравіший засіб акцентуації ідеологічних соціальних і стратегічних пріоритетів суспільства, виражених в архітектурі. В яких саме формах виражається декоративізм в різні часи.

Користь, стійкість, краса, проголошена Вітрувієм, залишаються основоположними в оцінці архітектурного рішення однак, краса, естетичність, її розуміння, особливо в теперішній час, переживає складний період осмислення і пошуків нового, відмов і збереження, особливо коли йдеться про реконструкцію і реновацію архітектурних об'єктів. Орієнтація на неординарні рішення, використання новітніх конструктивних можливостей з метою вийти із загального ряду, породжують неординарні форми, в яких домінуючим у зовнішніх проявах досить часто виступає декоративізм. Історії відомі стилі і течії, стилістичні напрями, в характеристиках яких ще здавна вживався термін декоративізм знайомий як домінуюча риса в художньо-естетичному рішенні. Так, наприклад, в описі palazzo Massimo Alle colonne (мал.2). (Рим 1536 рік) - відзначено, що будівля відрізняється різкими контрастами несучих і несомих елементів, напружено-динамічних зв'язків композиції з міським середовищем. Розписам палаццо Массимо (мал.3) притаманні тонкий декоративізм, інколи любов до ілюзійністичних ефектів [1].

«Утончённый декоративизм колорита и композиции отличается в произведениях многих сиенцев (Сиенская школа, Сассетта, Джованни ди Паоло)» [2].

Синтезом двох культур індуської орієнтальної і давньоруської - постає майже казковий собор Василя Блаженного (собор Покрова Пресвятої Богородиці 16 століття в Москві).

Яскравий «декоративізм» виникає в зоні таких історико-культурних контактів як наприклад, в Іспанії Гранада 15-16 століття, коли християнська стримана естетика активно використовувала арабські мотиви площинного рослинного орнаменту.

Окремо, слід відзначити в архітектурних рішеннях прийоми історизму, коли характерні декоративно-знакові прийоми відомих стилів минулих часів фіксуються в новітніх конструкціях і матеріалах.

Декоративізмом насичені такі стилі як машиновий, що зародився на базі функціоналізму Баухауз в пошуках відповідності часу і соціальної погодженості, але полягало це не в нашаруваннях скульптурних прикрас будівлі, а у відтворенні в архітектурі будівлі образу машини, як символу часу - раціоналістичної індустріальної культури.

Врешті-решт такий стиль як деконструктивізм сам по собі отримав назву декоративного. Цей перелік проявів декоративізму можна було б продовжувати і надалі, оскільки зустрічається він майже в усіх архітектурних стилях як творчий художній прийом, що акцентує значущість об'єкту архітектурної творчості, що несе в собі філософську соціальну концепцію і спрямоване втілювати в собі та активно декларувати ідеологію часу.

Прийоми поєднання сталих класичних стилів із сучасним модернізмом дають яскравий сплеск новітніх декоративних якостей сучасної архітектури.

Біонічна і органічна архітектура, що стала можливою завдяки новітнім матеріалам і конструкціям, що втілена в роботах відомої архітекторки Захі Хадід, то є повний злам традиційних уявлень про архітектурний простір, а також декоративізм що полягає в органічній сутності, погодженості природного середовища та новітніх форм, конструкцій і матеріалів.

Новітні стилі в сучасних конструкціях і матеріалах, що самі по собі, руйнують традиційне уявлення про тектоніку будівлі і висувають принципи побудови архітектурного об'єкту, заснованого на системі математичних розрахунків машини, як наприклад, - в архітектурі промислових будівель, або дослідження біологічних структур і їх втілення в архітектурні рішення являють собою певною мірою ознакою декоративізму.

Втім, слід визнати, в теоретичних працях використовуються термін «декоративний» і дуже рідко - «декоративізм» (на відзнаку від теперішнього часу). Отже, що таке «декоративізм» і як він проявляється ?

Уявляється доцільним виділити два великих змістовних блоки архітектурних рішень, що визначають характер декорування:

- декоративні прийоми можуть не руйнувати тектоніку будівель, якщо вони домінують в естетичних її якостях (наприклад, каталонський модернізм Антоніо Гауді (рис. 4));

- декоративні прийоми можуть руйнувати тектоніку будівлі (наприклад, в творчості Хундертвассера (рис. 5, 6, 7), Купа Химмельблау (рис. 8) та ін.) і навіть являтися самоцілью архітектурного рішення деконструктивізму.

В логічній послідовності із розумінням «декоративізму» знаходяться відоме всім архітекторам поняття «синтез мистецтв». Він по-різному проявлявся в історичному контексті і, скоріш за все, є відправною точкою в розумінні такого явища в архітектурі як декоративізм. Так, А. Е. Коротковський, один із засновників Уральської архітектурно-художньої школи, «виявив специфічні соціокультурні зв'язки між архітектурною формою і її змістом на рівні культурних сенсів та ідей, які вкладаються зодчими в їх творіння. Він переконливо доводив тісний і образний взаємозв'язок між архітектурними формами і координуючими їх соціально-історичними умовами між архітектурою і культурою суспільства в цілому».

Насправді, архітектурні стилі, прийоми, що супроводжують, а інколи домінують - скульптура, живопис; художнє виявлення тектоніки будівель, їх пластики - все це в сукупності засоби єдиного художньо осмисленого витвору мистецтва, що має функціональну придатність і художньо-ідеологічну наповненість існувати в різні часи. Так, наприклад, готика (XII - XV ст.) існувала в діапазоні від декларації аскетизму до вичурного, пафосного, приголомшуючого, вишуканого декоративізму. Бароко і рококо (як стилі, в яких домінував декоративізм протягом XVI і початку XVIII ст.) еволюціонували від крупних масштабів, бурхливої напруженої пластики будівлі та скульптури і насичених кольорів фресок - до млявих, пастельних багато декорованих і дрібно пластичних оздоблень рококо. Так чи інакше, появи і зміни стилів були тісно зв'язані із соціально-історичними умовами, пріоритетами цінностей, висунутими суспільством.

Саме історико-культурні зрушення явили світу авангардизм в мистецтві і архітектурі. Супрематизм дає новітні мистецькі форми і живописні прийоми, які несуть в собі філософське осмислення тектонічних зламів суспільства. Архітектура геометризованих форм сама по собі є аскетичною, витонченою естетикою. Скульптура, тим не менш, відтворює поезію сили духа з гармонією потужного людського тіла і знаходить своє місце в органічному поєднанні з архітектурою. Термін "декоративізм" майже неможливий за змістом архітектурно-художніх витворів, в силу органічного поєднання архітектури і скульптури, що формує яскравий образ, як наприклад будівля Діпрошахт в Харкові. Незважаючи на потужну пластику головної фасадної стіни у поєднанні із скульптурною композицією головного входу, художній образ рішення звучить без переваг декоративізму.

Певною мірою "декоративізм" набуває сил із затвердженням сталих догматів авторитарних суспільств, як наприклад, у Радянському Союзі та

Німеччині 30-40-х рр. Звернення до класичних форм, активізованих грандіозним масштабом в поєднанні зі скульптурою та мозаїкою, утворюють пафосні архітектурні будівлі і комплекси, які призначені затверджувати і прославляти існуючий лад. Акцентоване поєднання архітектури Радянського Союзу і декоративних форм періоду перемоги над нацистською Німеччиною, доречно буде сказати, що вони здебільше не руйнували тектоніку будівель. Декор був підпорядкований архітектурній структурі і за масштабом цілком їй співрозмірний. Синтез мистецтв втілюється в стиль, який називають в сучасній історіографії сталінським ампіром, хоча існувала версія назви стилю "сталінське бароко".

Глобальний перехід людства від індустріального періоду (модернізму) к періоду постмодернізму, нові конструкції і матеріали, а також потреби суспільства новітнього соціально-економічного розвитку призвали до життя ділові центри, житлові, готельні й торгівельно-розважальні комплекси в сучасних конструкціях, об'ємно-планувальних рішеннях, де носіями естетичних якостей стали сама конструкція будівлі, її матеріали, в тому числі оздоблювальні, а також елементи внутрішнього середовища, колір, що підкреслює і виявляє структуру будівлі. Саме вона розрахована як інженерна споруда, і її естетичні канони побудови дорівнюються естетиці велетенської машини. Що добре прораховано - то є красиве.

Разом з тим, сучасний перехідний період залишає багато завдань і реального матеріалу як "сировини" для новітньої функції і форми: залишки промислових вузлів, старе міське середовище, матеріально стійкі, але естетично непривабливі. Актуальним стає завдання примирення упорядкованого міського середовища із крупномасштабними промисловими підприємствами. Врешті решт, формування новітніх стилів, які в своїй сутності несуть провокаційний характер і викликають бурхливі суперечки, виходять із загального ряду і тим самим затверджуються як реклама або як паросток майбутнього. І в цьому сучасний, авангардний декоративізм домінує як якість архітектури.

Декоративізм як засіб формування ілюзій в сучасності набуває новітніх, більш значущих якостей. Так, наприклад, будівлі з активним вертикальним розвиненням, що розташовані в малоповерховій історично складеній забудові мають фасади, що імітують небесну вись. Хоча рішення і незвичайне, але воно не погоджує стару і нову забудову, не утворює ілюзію повітряного простору і, взагалі, викликає певний сумнів щодо доречності цього прийому саме в цьому місті. Свого часу в Києві з'явився цілий комплекс Троєщина (рис. 9) із застосуванням у вирішенні фасадів прийому суперграфіка. Мета - пожвавлення одноманітної забудови, пошуки нового і індивідуального типового періоду житлового проектування. Незважаючи на пристрасні дискусії з цього приводу, однозначної оцінки не було надано. Разом з тим, відомі приклади інших рішень

із використанням живописних прийомів суперграфіки, як наприклад, житлові будівлі на південному сході Франції в Ліоні (рис. 10, 11). Колір і нюансна пластика активізує і збагачує рішення фасадів, а майже натуралістичні фрески розвивають тему природи, не лише навколо будівлі, але й пронизує її.

Потужний засіб декоративізму активно використовує австрійський художник і архітектор Хундертвассер. Якщо громадські будівлі всіма засобами і, перш за все художніми, вирішуються у підпорядкуванні містобудівному ландшафту і декоративізму в обраному стилі, то відомі сміттепереробні підприємства сміливо вирішують складне завдання. Декоративний розпис велетенської промислової будівлі робить її майже співмасштабною міському середовищу; потужна, масивна, агресивна промислова будівля перетворюється в романтично-казковий об'єкт, який не стає гармонічно погодженим з оточуючим середовищем, але фокусує на собі позитивну зацікавленість. Тектоніку будівлі зруйновано, функція зовні не виражена (всупереч традиційному ствердженню відповідності форми і змісту), та й образ майже казковий - це новий крок в архітектурі чи повторення надбань минулого в сучасних прийомах? Скоріш за все в галузі архітектури промислових будівель це сміливий крок і, можливо, новітній напрям, який ще потребує аналізу і комплексної оцінки.

Ілюзорне руйнування тектоніки будівлі відверто декларує один із відносно нових, але вже загальновідомих стилів – деконструктивізм. Наприклад, в архітектурі промислових будівель (Куп Хіммельблау та ін.) зберігаються несучі конструкції, досить раціоналістичний внутрішній простір, підпорядкований вимогам технології. Але легкі навесні панелі, акцентація кольором "руйнівних" конструкцій вхідних блоків, винесені ззовні інженерні, транспортні і пішохідні комунікації утворюють враження хаосу і навіть руйнування, і то є виключно декоративним прийомом.

"Танцюючий дім" в Празі (рис. 12), представлений активним завершенням кутової композиції міського середовища, декларативним вираженням структурування будівлі, що просякнуте темою "екстравагантної ілюзорної рухливості", безперечно, має викликати відчуття епатажу і руйнування канонічних основ структури і естетики будівлі. Водночас, це активна композиційна домінанта, демонстрація можливостей конструкцій і матеріалу в подальшому розвитку архітектури. Але наведені вище приклади, разом з усіма своїми якостями, в естетичному сприйнятті є активним явищем "декоративізму" - чим і стає сама архітектура в певному сенсі.

Тема, як з'ясувалося, досить обширна і багатогранна. Вона недостатньо досліджена, тому, спираючись на попередній обзор і аналіз цього питання, уявляється доречним:

- запропонувати поняття "декоративізму" об'єктів архітектури як перевагу декоративних властивостей, що призводять до формування ілюзій (або ілюзорного руйнування реальності об'єкту архітектури);
- визначити "декоративізм" як засоби активізації естетичних якостей архітектурного об'єкту або містобудівного середовища;
- розглядати "декоративізм" як "провокацію" і епатаж задля виявлення можливостей сучасних новітніх конструкцій, матеріалів, а відтоді - архітектурних форм.

Хронологія історії показує, що новітні авангардні стилі і художні явища виникають здебільше на зламі соціально-економічних формацій. Прояви "декоративізму" - багатогранні і невичерпані за своїм змістом, тому уявляється доречним стверджувати, що саме історична відстань формує дійсну оцінку естетичних якостей об'єктів архітектури і культури. Але архітектура - це пам'ять в часі, і пріоритети цінностей суспільства, навіть у період зламу, мають керуватися високим рівнем професійності й сумлінням.

Табл. 1

Приєм декоративізму у вирішенні завдань архітектури різкого стилістичного напрямку

		
<p><i>Рис. 1. Центр мистецтва Бобур, Париж, Франція</i></p>	<p><i>Рис. 2. Палаццо Массимо, Рим, Італія</i></p>	<p><i>Рис. 3. Палаццо Массимо, Рим, Італія</i></p>
		
<p><i>Рис. 4. Будинок Бальо, Барселона, Іспанія</i></p>	<p><i>Рис. 5. Музей Хундертвассера, Абенсберг, Німеччина</i></p>	<p><i>Рис. 6. Пивна вежа Хундертвассера, Абенсберг, Німеччина</i></p>

Рис. 7. Сміттєспалювальний завод, Відень, Австрія

Рис. 8. Кінотеатр UFA-Palast, Дрезден, Німеччина

Рис. 9. Комплекс Троєщина, Київ, Україна

Рис. 10. Житловий будинок, Ліон, Франція

Рис. 11. Житловий будинок, Ліон, Франція

Рис. 12. Танцюючий дім, Прага, Чехія

Література

1. Kent W.W. The life and works of Baldassare Peruzzi. N.Y. (1925); Frominel C.I., Baldassare Peruzzi als Maler und Zeincher, Bd 1-3, W.- Münch, 1967-1968.
2. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. / [гл. ред. А.М. Прохоров] ; чл. гл. ред. Н.К. Байбаков, В.Х. Василенко, Л.М. Володарский. - 3-е изд. - М. : Советская энциклопедия, 1976. - Т. 23 : Сафлор-Соан. – 638 с.
3. Шпара П. Е. Техническая эстетика и основы художественного конструирования: Учебн. пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Высш. шк., 1984. – 200 с.
4. Волкотруб И. Т. Основы художественного конструирования: Учебник для средн. спец. учебн. заведений. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Высш. шк., 1988. – 190 с.
5. Жердев Е. В. Художественное осмысление объекта дизайна. – М.: АУТОПАН, 1993. – 132 с.
6. Дизайн: очерки теории системного проектирования / под ред. М. С. Коган; - Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1983. – 232 с.

Annotation

The paper considers the influence of scientific and technological development of the post-industrial period of society on the formation of the modern architectural styles of their aesthetic qualities. The latest designs and materials, modern engineering infrastructure provide new opportunities in functional, but not always aware of their capabilities in the aesthetic context of architectural tasks. The abandonment of decorative layers of sculptural and graphic and mechanical origin does not necessitate the search for new aesthetic meanings and means. The question of form and content accompanies the theory and practice of architectural design all the time and has its fundamental positions, which have become classics but have been replaced by questionable results that need analysis and evaluation. The paper deals with the necessity of defining progressive modern solutions of new aesthetics, which prevents doubtful outrageous decisions of quasi-modern architecture. Emphasis is placed on the role of decorative methods of solving architectural problems, as the brightest means to focus not only on the aesthetic qualities of the building, but also to reflect the social ideological and cultural priorities of the time reflected in architecture. The relevance of an adequate assessment of the active use of the decor in the urban environment is determined, since the construction of a harmonious space implies a comprehensive approach.

Considered the term "decorativism" and its manifestation in the architecture of different historical periods. Mapped the concept of "decorativism" and "synthesis of arts". It characterizes the peculiarities of their manifestations in various styles. Accented communication forms and style changes with the socio-historical context, priorities, values put forward by society. Also considered manifestations of decorativism in contemporary architectural trends. Attention is drawn to the importance of the evaluation criteria of this phenomenon and therefore the need to be guided by the professionalism and conscience.

Keywords: architecture, tectonics, constructions, styles, decorativism, synthesis, modernism, semantics.